

Рудан Наталя Сергіївна (Одеса) – аспірантка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Університету Ушинського

ФІЛОСОФІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ: ВІД КОМАНДНО-АДМІНІСТРАТИВНОЇ СИСТЕМИ ДО ЛІБЕРАЛІЗМУ

Перехід від командно-адміністративної до ринкової економіки вимагає радикальних змін в економічній культурі. Але ці цінності ще не встигли інституціоналізуватися, що послабило вплив на економічну поведінку інституційної складової культури. У той же час, в особистому складової в силу її інерційності продовжували домінувати цінності і стереотипи командно-адміністративної економічної культури.

Очевидний ціннісний конфлікт між якостями суб'єктів реальної (адміністративної) економіки, з одного боку, і цільовими орієнтирами ринкової економіки, необхідної для неї економічної культури – з іншої. Люди, сформовані в певній системі відносин, «підігнані» під неї, адекватні їй, змушені були ламати ці відносини. Але економічні відносини існують не тільки поза людей (у вигляді інструкцій, законів, планів тощо), але і для них самих – в тих цінностях і нормах поведінки, які стали для них звичкою. Інакше кажучи, адресне доведення і виконання директивних розпоряджень, директивне планування, фондування, всі інші елементи чинного понад півстоліття господарського механізму увійшли в культуру суб'єктів, придбали характер соціальних установок.

Україна переживає перехідний період. З одного боку, здійснюється процес пристосування інститутів і структур, що сформувалися в 90-ті роки минулого століття в умовах «дикого капіталізму» до прийнятим в країнах ЄС стандартам, з іншого – поступово застосовуються нові ідеї і підходи, утворюються нові інститути і механізми економіки. В результаті виникають типові для транзитивного періоду протиріччя між змістом і формою нових інститутів. Економічна культура цього періоду теж має суперечливий перехідний характер. Вона закорінена в багатовікову історію країни, ввібрала і засвоїла суперечливий і трагічний досвід ХХ століття, її формування здійснюється в процесі модернізації сучасного українського суспільства.

Феномен пострадянської економічної культури неможливо укласти в загальноприйнятій типологізації і класифікації, вона характеризується поєднанням кількох різномірних шарів, елементів, які можна згрупувати в такі блоки:

Фрагментарність, яка проявляється в поєднанні особливостей прояву елементів традиційно українська, радянської (цінностей патерналістської культури) і модерністської (цінностей капіталістичної культури, які запозичуються разом із західними ринковими інститутами);

- Високий ступінь гетерогенності економічної культури – існування багатьох класових, національних, регіональних, конфесійних та інших субкультур;

- Конфліктність – відсутність базового консенсусу в суспільстві щодо економічних цінностей, висока ступінь напруженості між соціально-класовими угрупованнями;

- Амбівалентність, яка проявляється в одночасному підтриманні різних економічних цінностей [1, с. 233-240].

Сучасна економічна культура українського суспільства залежить від національних соціально-економічних архетипів, які розглядаються як несвідомі культурні структури, як ціннісні колективні уявлення народу, сформувалися

протягом тисячоліть. У кожного народу є певний економіко-культурний генотип, наслідуваний з покоління в покоління і надає вплив на економічні реалії, на відносини індивіда, суспільства та економічної системи.

На характер української економічної культури також впливали основні цінності православної релігії. Так, наприклад, на відміну від протестантської традиції, православна обумовлює негативне ставлення до отримання і накопичення доходів, переважання духовно-моральних мотивів життєвого поведінки і праці над матеріальними інтересами.

«Некорисливий» характер господарської культури православ'я зумовив низький ранг цінностей багатства, індивідуального успіху, лідерства. У ще більшою мірою, ніж у католицизмі, бідність розглядається як умова життя, духовно облагороджує,

«страждання», нагорода за яке обіцялася в загробному житті. Істинно православним є протиставлення «бідний, зате чесний», яке згодом було впроваджено у трудову радянську культуру. На практиці «етика виживання» виявлялася в споживчому характері праці, метою якої було отримання мінімуму харчування, і не більше. Таким чином, прагнення до накопичення капіталу в українській економічній культурі не є самодостатнім початком, бо ставлення до багатства відрізняється від його тлумачення в протестантизмі.

Численні дослідження свідчать про ряд базових взаємопов'язаних особливостей традиційного менталітету українства, серед яких: екзистенціальний індивідуалізм, егоцентризм, інтроверсійність (спрямованість психіки на внутрішній світ), ескапізм (прагнення до ілюзорного мрійництва), консерватизм, кордоцентричність, соціальний егалітаризм (прагнення до соціальної рівності), громадоцентризм, локальна обмеженість мислення, провінціалізм, загальна аполітичність, анархічність т. д. Саме український індивідуалізм розглядався багатьма дослідниками як основа розвитку економічних стратегій в країні [2].

У роботах різних авторів український індивідуалізм придбав різного тлумачення: «безмежний» (В. Мірчук), «самоізолюваний» (Д. Чижевський), «анархічний» (В. Липинський). Останній епітет досить точно передає значення українського індивідуалізму щодо можливостей бути основою формування нової економічної культури. Так, наприклад, Ст. Янів зазначає: «Український індивідуалізм, який насправді об'єднує нас в певному сенсі з індивідуалістичною Європою, коли переходить межі, веде нас до провалля анархізму» [3, с. 7]. Тут мова йде про те, що індивідуалізм українською ще не відповідає рівню цивільного індивідуалізму і існує тільки в області егоїстичних інтересів, на побутовому рівні. Його інтроверсійний характер, спрямованість на відособлення індивіда від суспільства і від інших людей, спрямовує зусилля особистості на створення свого малого індивідуального світу, на ізоляцію від інших людей і соціуму. Індивідуалізм українців сформувався в рамках малих груп (наприклад, сім'ї), а не великих спільнот, тому характеризується обмеженістю комунікації, її замкнутістю на найближчому оточенні. Таким чином, слід казати не про безмежний, а про обмежений побутовою сферою індивідуалізм українства. Саме цим можна пояснити парадоксальність сьогоденної ситуації, коли в нації індивідуалістів катастрофічно не вистачає соціально-активних людей.

Західний індивідуалізм ґрунтується на іншій світоглядно-релігійній основі, знаходить яскраве втілення в соціально-економічних діях, коли громадяни реалізують та обстоюють свої права та інтереси. Такого роду індивідуалізм називається нормативно-рольовим, оскільки він передбачає індивідуалізацію через соціальну спільність і є продуктом розвиненої комунікаційної системи культури. Цей комунікативний простір диференціюється в відповідності з

групами нормативно-рольових очікувань і орієнтує особистість на їх обов'язковий облік.

З іншого боку, цінність особистості, яка є позитивним наслідком екзистенційного індивідуалізму, вселяє певний оптимізм щодо перспектив демократичної та ринкової еволюції українства. Своєрідний український індивідуалізм може стати передумовою для створення в Україні нової ринкової капіталістичної культури, умовою розвитку розвинутого громадянського суспільства, що функціонує на принципах ліберально- економічних свобод.

Тому саме філософія сучасної української економічної культури може розвинути ланки свободи та привести нашу родину до розквіту та процвітання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рывкина Р. В. Между социализмом и рынком: Судьба экономической культуры в России. Москва: Наука, 1994. 240 с.
2. Головаха Є., Паніна Н. Пострадянська деінституціоналізація та становлення нових соціальних інститутів в українському суспільстві // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2001. №4. С. 5-22.
3. Янів В. Українська вдача і наш виховний ідеал // Літопис червоної калини. 1992. №6-7. С. 6-23.